

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA ADABIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Islomova Hafiza Azamatovna

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti doktoranti

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida adabiy kompetensiyani rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi yoritiladi. Unda badiiy matn bilan ishlash jarayonida muammoli savol, guruhli muhokama, rolli talqin, klaster, qiyosiy tahlil, ijodiy yozma topshiriq va refleksiv baholash kabi metodlarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Interfaol metodlar talabaning matnni anglash, obraz va g'oyani dalillar asosida sharhlash, shaxsiy munosabat bildirish hamda boshlang'ich sinf o'quvchisiga mos metodik topshiriq ishlab chiqish faoliyatini faollashtiruvchi vosita sifatida asoslanadi. Maqolada bolalar adabiyoti materiallari asosida adabiy kompetensiyani rivojlantirishning metodik bosqichlari va baholash mezonlari umumlashtiriladi.

Kalit so'zlar: adabiy kompetensiya, interfaol metod, badiiy matn, bolalar adabiyoti, muammoli savol, rolli talqin, refleksiya, metodik transfer, boshlang'ich ta'lim.

Аннотация. В статье раскрывается эффективность использования интерактивных методов в развитии литературной компетенции у будущих учителей начальных классов. Анализируются педагогические возможности проблемного вопроса, группового обсуждения, ролевой интерпретации, кластера, сравнительного анализа, творческого письменного задания и рефлексивного оценивания в работе с художественным текстом. Интерактивные методы рассматриваются как средство активизации понимания текста, аргументированной интерпретации образов и идеи, выражения личной позиции и проектирования методических заданий для учащихся начальных классов. В статье обобщаются методические этапы и критерии оценивания развития литературной компетенции на материале детской литературы.

Ключевые слова: литературная компетенция, интерактивный метод, художественный текст, детская литература, проблемный вопрос, ролевая интерпретация, рефлексия, методический трансфер, начальное образование.

Annotation. The article discusses the effectiveness of using interactive methods in developing literary competence among future primary school teachers. It analyzes the pedagogical potential of problem-based questioning, group discussion, role interpretation, clustering, comparative analysis, creative written tasks and reflective assessment in working with literary texts. Interactive methods are interpreted as tools that activate text comprehension, evidence-based interpretation of characters and ideas, expression of personal position and the design of methodological tasks for

primary school learners. The article summarizes methodological stages and assessment criteria for developing literary competence through children's literature.

Keywords: literary competence, interactive method, literary text, children's literature, problem-based question, role interpretation, reflection, methodological transfer, primary education.

Kirish

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining adabiy kompetensiyasi badiiy matnni o'qish, anglash, tahlil qilish, talqin etish, baholash va uni kichik yoshdagi o'quvchining idrok darajasiga mos o'rgatish layoqatida namoyon bo'ladi. Mazkur kompetensiya faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish orqali emas, balki badiiy matn bilan faol, muloqotga asoslangan va metodik maqsadga yo'naltirilgan ishlash jarayonida shakllanadi.

Interfaol metodlar adabiy ta'lim jarayonida talabaning shaxsiy kitobxonlik tajribasi, tahliliy tafakkuri, nutqiy faolligi va kasbiy-metodik qaror qabul qilish malakasini uyg'unlashtiradi. Bunda talaba tayyor xulosani qabul qiluvchi emas, balki matn bilan savol-javobga kirishuvchi, dalil izlovchi, talqinlarni solishtiruvchi, o'z fikrini himoya qiluvchi va metodik mahsul yaratuvchi faol subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

An'anaviy ta'limda badiiy matn ko'pincha mazmunni qayta hikoya qilish va tayyor savollarga javob berish bilan cheklanadi. Interfaol yondashuv esa matnni muhokama, bahs, rolli talqin, ijodiy yozuv va refleksiya maydoniga aylantiradi. Shu jihatdan interfaol metodlardan foydalanish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining adabiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida adabiy kompetensiyani rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish samaradorligini ilmiy-metodik jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsad asosida interfaol metodlarning adabiy kompetensiya komponentlariga ta'siri, bolalar adabiyoti materiallari bilan ishlashdagi metodik imkoniyatlari hamda samaradorlikni baholash mezonlari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Adabiy ta'lim metodikasida badiiy matn bilan ishlash o'quvchini mustaqil fikrga olib boruvchi asosiy faoliyat sifatida talqin qilinadi. Metodik manbalarda savol-topshiriq, ifodali o'qish, muhokama, obrazlar tahlili va yozma mulohaza badiiy matnni anglashning muhim vositalari sifatida ko'rsatiladi [1]. Bu qarash bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi tayyorgarligida ham muhim ahamiyatga ega, chunki talaba o'zi bajargan adabiy harakatni keyinchalik boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun metodik vazifaga aylantira olishi kerak.

Badiiy matn asosida ishlab chiqilgan topshiriqlar tizimi adabiy kompetensiyani bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Topshiriqlar reproduktiv, analitik, interpretativ, refleksiv, ijodiy va metodik-konstruktiv shakllarda tashkil etilganda talaba matn mazmunini qayta aytishdan mustaqil talqin va pedagogik transfer

bosqichigacha ko'tariladi [2]. Interfaol metodlar ushbu bosqichlarning hamkorlik, muloqot va refleksiya orqali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Adabiy kompetensiyani shakllantirishda topshiriq talabaning matn bilan faol muloqotini tashkil etishi, fikrlash harakatini boshqarishi va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirishi zarur [3]. Shu nuqtayi nazardan, interfaol metodlar talabaning passiv tinglovchi bo'lib qolmasdan, matnga savol beruvchi, o'z talqinini asoslovchi va guruhiy muhokama orqali umumiy xulosa ishlab chiquvchi faol ishtirokchiga aylanishiga yordam beradi.

"Bolalar adabiyoti" fani mazmunida adabiy janrlarni bilish, badiiy asarni o'qish va uqish, matn mazmun-mohiyatini anglash, uni tahlil qilish hamda chuqur idrok etish kabi vazifalar ustuvor o'rin tutadi [4]. Bolalar adabiyotiga oid darslik va metodik manbalarda ertak, hikoya, she'r, masal va rivoyat kabi janrlarning tarbiyaviy-estetik imkoniyatlari, obrazlar tizimi va yosh xususiyatlariga mos qabul masalalari keng yoritiladi [5]. Bu hol interfaol metodlardan foydalanishni nafaqat didaktik, balki adabiy-estetik zarurat sifatida ham asoslaydi.

Matn tuzilishini o'rgatish, dalillash, mantiqiy bog'liqlikni aniqlash va yozma ifoda malakalarini rivojlantirish adabiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sanaladi [6]. Shuningdek, matnli topshiriqlar vositasida kreativ tafakkurni rivojlantirish bo'yicha qarashlar interfaol metodlarning ijodiy imkoniyatlarini kuchaytiradi [7]. Demak, interfaol metodlar badiiy matnni anglash, tahlil qilish, munosabat bildirish va metodik yechim yaratish jarayonlarini yaxlit pedagogik tizimga birlashtiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada nazariy tahlil, qiyosiy-metodik tahlil, didaktik modellashtirish, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv va refleksiv baholash usullaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali adabiy kompetensiya, bolalar adabiyoti, interfaol metodlar va metodik topshiriqlar bilan bog'liq ilmiy qarashlar umumlashtirildi. Qiyosiy-metodik tahlil interfaol metodlarning adabiy kompetensiya komponentlari bilan mosligini aniqlashga xizmat qildi.

Didaktik modellashtirish asosida interfaol metodlardan foydalanishning bosqichli mantiqi ishlab chiqildi. Mazkur bosqichlar matnga kirish, matnni o'qish, savol yaratish, dalil topish, qiyoslash, muhokama qilish, shaxsiy xulosa yozish va boshlang'ich sinf uchun metodik topshiriq ishlab chiqish harakatlarini qamrab oladi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv har bir metodni talabaning aniq adabiy-metodik harakati bilan bog'lash imkonini beradi.

Metodik material sifatida bolalar adabiyotiga oid ertak, hikoya, she'r, masal va rivoyat janrlari nazarda tutildi. Maqolada aniq bir asar nomiga bog'lanmagan universal metodik yo'nalishlar berildi, chunki ular turli badiiy matnlarga moslashtirilishi mumkin. Bu yondashuv bo'lajak o'qituvchining tayyor savolni takrorlash emas, balki matn tabiatiga mos interfaol yechim tanlash layoqatini rivojlantirishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Interfaol metodlarning pedagogik samaradorligi, avvalo, talabaning badiiy matn bilan ishlashdagi faoliyatini o'zgartirishida namoyon bo'ladi. An'anaviy

yondashuvda talaba matnni o'qib, mazmunini qayta aytish va tayyor savollarga javob berish bilan cheklanishi mumkin. Interfaol yondashuvda esa u matndan muammo izlaydi, qahramon qarorlarini baholaydi, dalil keltiradi, sheriklarining talqinlari bilan solishtiradi va o'z fikrini qayta ko'rib chiqadi.

Interfaol metodlar bir-birini almashtiruvchi alohida usullar yig'indisi emas, balki adabiy kompetensiyani rivojlantiruvchi bosqichli didaktik tizimdir. Masalan, matnga kirish bosqichida taxmin qilish va klaster metodi motivatsion tayyorgarlikni kuchaytiradi; matnni tahlil qilish bosqichida muammoli savol va qiyosiy tahlil dalillash madaniyatini rivojlantiradi; yakuniy bosqichda refleksiv yozuv va metodik transfer talabaning kasbiy xulosasini shakllantiradi.

1-jadval.

Interfaol metodlar va adabiy kompetensiya komponentlari o'rtasidagi bog'liqlik

Interfaol metod	Talaba faoliyati	Rivojlanadigan komponent	Kutiladigan pedagogik natija
Klaster va taxmin qilish	Sarlavha, kalit so'z va obrazlar asosida matn mazmunini oldindan faraz qiladi	Motivatsion-kognitiv	Matnga qiziqish va maqsadli o'qish shakllanadi
Muammoli savol	Qahramon qarori, konflikt yoki muallif g'oyasi yuzasidan dalil keltiradi	Tahliliy-interpretativ	Dalillangan talqin va mustaqil xulosa yuzaga keladi
Guruhli muhokama	Fikrlarni solishtiradi, savol beradi, javobni asoslaydi va umumiy xulosa chiqaradi	Kommunikativ-refleksiv	Muloqot madaniyati va asosli fikrlash rivojlanadi
Rolli talqin	Qahramon pozitsiyasidan fikr bildiradi va vaziyatni obraz ruhiyati orqali izohlaydi	Estetik-emotsional	Empatiya, obrazli tafakkur va estetik idrok kuchayadi
Qiyosiy tahlil	Ikki obraz, ikki vaziyat yoki ikki janr xususiyatini solishtirib xulosa qiladi	Tahliliy-kreativ	Matnlararo bog'liqlikni ko'rish va umumlashtirish malakasi ortadi
Refleksiv yozuv va metodik transfer	O'z tushunchasini baholaydi va boshlang'ich sinf uchun mos savol-topshiriq ishlab chiqadi	Metodik-konstruktiv	Adabiy bilim pedagogik mahsulotga aylanadi

Jadval interfaol metodlarning adabiy kompetensiya komponentlari bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Unda har bir metod oddiy dars usuli sifatida emas, balki talabaning aniq adabiy-metodik harakatini yuzaga chiqaruvchi vosita sifatida talqin qilindi. Shu sababli jadval maqola mavzusini ochib beruvchi asosiy umumlashtiruvchi material sifatida qoldirildi.

Bolalar adabiyoti materiallari bilan ishlashda interfaol metodlarni janr xususiyatiga mos tanlash zarur. Ertakda axloqiy tanlov, hikoyada xarakter va hayotiy vaziyat, she'rda ohang va obrazlilik, masalda ramziy ma'no, rivoyatda esa qadriyat va tarixiy-xotiraviy mazmun markazga chiqadi. Barcha janrlarga bir xil savol berish talabaning adabiy kompetensiyasini to'liq rivojlantirmaydi; aksincha, metod matnning tabiati va pedagogik maqsad bilan uyg'unlashgandagina kutilgan natija beradi.

Interfaol metodlardan foydalanishda muammoli savol markaziy o'rin tutadi. Muammoli savol talabani matnni yuzaki qayta hikoya qilishdan dalillangan tahlilga olib boradi. Masalan, "qahramon nima qildi?" shaklidagi savol faqat mazmunni aniqlaydi, "qahramonning qarori nima uchun muhim?" yoki "muallif bu vaziyat orqali qanday g'oyani ilgari suradi?" kabi savollar esa talqin, dalillash va baholashni talab qiladi.

Guruhli muhokama talabaning kommunikativ va refleksiv kompetensiyasini rivojlantiradi. Muhokama jarayonida har bir talaba o'z fikrini bildiradi, boshqalarning talqinini tinglaydi, qarama-qarshi fikrni solishtiradi va yakuniy xulosani qayta shakllantiradi. Bu jarayon kelajakdagi boshlang'ich sinf darslari uchun ham muhimdir, chunki o'qituvchi o'quvchilarni matn atrofida muloqotga jalb qila olishi kerak.

Rolli talqin va dramatizatsiya metodlari badiiy matnning emotsional-estetik qatlamini ochishga xizmat qiladi. Talaba qahramon pozitsiyasidan fikr bildirganda obraz ruhiyatini chuqurroq anglaydi, voqea sabablarini ichki motivlar bilan bog'laydi va badiiy nutq imkoniyatlarini amaliy his qiladi. Bu esa adabiy kompetensiyaning faqat bilimga emas, balki estetik idrok va empatiyaga ham tayanishini ko'rsatadi.

Refleksiv yozuv interfaol metodlarning yakuniy natijasini mustahkamlaydi. Talaba "men matndan nimani angladim?", "qaysi dalil fikrimni o'zgartirdi?", "bu asarni boshlang'ich sinfda qanday o'qitaman?" kabi savollarga yozma javob berganda, adabiy tahlil kasbiy-metodik xulosaga aylanadi. Shu tariqa adabiy kompetensiya metodik transfer bilan uyg'unlashadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining adabiy kompetensiyasini uch yo'nalishda kuchaytiradi. Birinchidan, talaba badiiy matnni chuqurroq anglaydi va uning obraz, g'oya, konflikt hamda badiiy detal bilan bog'liq qatlamlarini dalillar asosida sharhlaydi. Ikkinchidan, u matn yuzasidan o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda asosli bayon qiladi. Uchinchidan, u olingan adabiy bilimni boshlang'ich sinf o'quvchisiga mos savol-topshiriq, suhbat rejasi yoki dars fragmentiga aylantirishni o'rganadi.

Interfaol metodlarning samaradorligini baholashda matnni tushunish, dalillash, muhokamada ishtirok etish, talqin qilish, ijodiy munosabat bildirish va metodik transfer ko'rsatkichlari asosiy mezon sifatida olinishi mumkin. Bunday baholash faqat yakuniy javobni emas, balki talabaning badiiy matn bilan ishlashdagi rivojlanish dinamikasini ham aniqlaydi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlardan foydalanish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida adabiy kompetensiyaning rivojlantirishning samarali pedagogik

yoʻnalishlaridan biridir. Ushbu metodlar badiiy matnni passiv oʻqish obyektidan faol muloqot, tahlil, talqin, ijodiy ifoda va refleksiya maydoniga aylantiradi.

Maqolada umumlashtirilgan yondashuv shuni koʻrsatadiki, interfaol metodlar adabiy kompetensiyaning kognitiv, tahliliy, kommunikativ, estetik, refleksiv va metodik-konstruktiv komponentlarini uygʻun holda rivojlantiradi. Ayniqsa, muammoli savol, guruhli muhokama, rolli talqin, qiyosiy tahlil va refleksiv yozuv metodlari talabning matnni anglashdan metodik mahsul yaratishgacha boʻlgan faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etadi.

Oliy pedagogik taʼlimda “Bolalar adabiyoti” pedagogik amaliyot mashgʻulotlari doirasida interfaol metodlarni tizimli qoʻllash maqsadga muvofiqdir. Har bir badiiy matn uchun kamida uch yoʻnalishdagi topshiriqlarni ishlab chiqish tavsiya etiladi: matnni anglashga yoʻnaltirilgan savollar, tahlil va talqinga asoslangan muammoli topshiriqlar, boshlangʻich sinfga mos metodik transfer topshiriqlari.

Taklif sifatida interfaol metodlardan foydalanish jarayonida janr xususiyati, yoshga moslik, dalillash talabi, ijodiy yondashuv va refleksiv xulosa mezonlarini oldindan belgilash zarur. Ana shunda interfaol metodlar faqat darsni jonlantiruvchi usul emas, balki boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchisining adabiy-metodik tayyorgarligini rivojlantiruvchi real pedagogik vositaga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot oʻqitish metodikasi. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. – B. 45.
2. Rasulova G.K. Adabiy taʼlimda oʻquv topshiriqlari ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish: DSc avtoreferati. – Chirchiq, 2026. – B. 5–16.
3. Raximova G.K. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining mustaqil taʼlim va oʻquv topshiriqlarini ishlab chiqish metodikasini takomillashtirish: DSc avtoreferati. – Jizzax, 2026. – B. 10–13.
4. Bolalar adabiyoti. Fanning oʻquv dasturi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2023. – B. 1–3.
5. Islomova H.A., Mirzayeva N.B., Islamova D.D., Mambetova L.M. Bolalar adabiyoti: darslik. – Toshkent: Toshkent amaliy fanlar universiteti, 2025. – B. 8–30.
6. Mavlonova K.M. Ona tili darslarida matn tuzilishini oʻrgatish metodikasi: DSc avtoreferati. – Toshkent, 2023. – B. 18, 27.
7. Yulbarsov O.Oʻ., Isayeva G.Sh. Matnli topshiriqlar vositasida ona tili darslarida oʻquvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish // Maktabgacha va maktab taʼlimi. – 2026. – 3-son. – B. 426–427.